

Қойшыбаев Қ.

Евней ағамен болған екі күн / Қанат Қойшыбаев // Егемен Қазақстан. – 2003. – 29 наурыз; Орталық Қазақстан. - 2005. - 31 наурыз.

1970 жылдардың аяғында Жаңаарқа ауданының "Рассвет" кеңшарында партком хатшысы болып қызмет етіп жүрген кезім еді. Бір күні кеңшар директоры: "Аупарткомның бірінші хатшысы қонақтармен келеді екен, соған дайындық жасап, көлік ыңғайлап қойыңдар" — деп тапсырды.

Келген қонақтарымыз Қарағанды қаласының ғалымдары, жоғары оқу орнының басшылары екен. Орталарында Евней Бөкетов бар. Бұл кезде ол кісі Қарағанды химия-металлургия институтында лаборатория меңгерушісі болып жұмыс істейді екен. Жұмыссыз отырған жерінен өзінің бір кездегі шәкірті, сол күндерде институт директоры, академик, марқұм Жанкелді Әбішев (ол кісі де бірге келген еді) шақырып алса керек. Көліктерге ыңғайланып отыру кезегі келгенде, Евней аға өзінің аң атып көрмегенін, мылтық ұстамайтынын айтып, "Ниваға" отыруды қолайлы көрді. Қанша өтінсем де алдына отырмай, артқы орындыққа жалғыз өзі жайғасты. Сонымен, екі күн бойы бірге жүріп, ол кісінің әңгімесін тындадым. Белгілі тұлғаның өмір жолына, қызметіне, еңбектеріне сырттай қанықпын. Ауызекі тілдесуден әрі бара алмай, сұрақтарына жауап беруден аса алмай қысылып отырмын.

Байқағаным: ол дала дастарханы басында да, үйде де ішімдік алмай, жүрегінің ауыратындығын айтып, тамаққа аса сұғынбады. Екінші күні бойым әбден үйреніп, әңгіме ауанын әр түрлі тақырыпта өрбітіп отырдық. Евней ағаның өзімен тең адамша әңгімелесіп, сол кезде жабық болып саналатын тақырыптарға дейін барып қалғанымыз бар.

Сол кезде ел экономикасы мен саяси жағдайдың тығырыққа тіреліп тұрғанын, кейіннен, "тоқырау жылдары" деп ат берілген кезеңнің бір өзгеріске соқпай қоймайтынын, сол кісіден алғаш естідім. Мәскеулік диссидент Анатолий Марченко деген кісінің шетелде Кеңес одағы 1984 жылы" деген кітабы басылып шыққанын, онда Кеңес одағы 80-жылдардың ортасында тарайтындығы, алайда Өзбекстан әлі де 50 жылдай оның құрамында қалып, Қазақстан туралы болжамның жоқтығын айтты. Ал Прибалтика, Закавказье республикалары бірінші болып кетпек. Бұдан соң тарихта болған алып империялардың тағдырларынан мысал келтіріп, түбінде біз де тәуелсіздікке жетеміз деген оптимистік көзқарас білдірді.

Бұл дегеніміз — ол уақытта қиял тәрізді болатын. Мен өзімше қазақ мектептері түгелге жуық жабылғанын, қазақ тілінің қолданыстан шығып қалғанын, қазақ ауданда жергілікті ұлт өкілдері көп бола тұра пленум, сессиялар бір-екі басқа жұрт өкіліне бола орыс тілінде жүретінін, талай ауылдан шыққан ақылды, атпал азаматтар өз ойларын жеткізе алмай терлеп-тепшіп тұратынын, сол себепті басқа ұлт адамдарына іс білмейтін, жұмыс істемейтін адамдар болып көрінетінін айтып, мұның аяғы неге апарып

соғатындығын уайымдап, асыл ағаға шағынғандай болдым. Бірақ Евекең жағдай аса үмітсіз деп ойламайды екен. Мұндай жағдай әр ұлттың басында болған деді. Өткен ғасырда орыс ұлтының зиялылары орыс тілінде сөйлеуді мін көрген. Ол тек мұжықтардың ғана сөйлеу құралы деп санаған. Ақсүйектердің қарым-қатынас құралы — француз не неміс тілі болған. Сен Тургеневті, Толстойды оқысаң, француз сөздерінен аяқ алып жүргісіз. Тіпті орыс тіліне аударғанның өзінде мәдениетті адамның ойын айшықтай алмайды деп, көп сөздерді аудармасыз берген. Бірақ, одан орыс тілі жоғалған жоқ қой. Демек, тарихи жағдайларға байланысты әр тілдің даму, тоқырау кезендерін бастан кешуі әбден мүмкін, бар мәселе ұлт бойындағы рухты жоғалтып алмауда. Ол үшін әр азамат отбасында балаларына қазақ тәрбие беру, ауылда бала санын шектемеу, басқа ұлттың адамына үйленген жағдайда оған өз салт-дәстүрінді қабылдату қажеттігіне тоқталды. Жалпы ауылда туып, табиғатқа жақын өсіп, қазақ мектебінде оқып, орысшаны кейін үйренген жастардың қабілетті, өмірге икемді болатындығын, бойына шығыстық түйсік мен еуропалық менталитеті қоса сіңіретінін, ал бұл өз кезегінде қызметті жеңіл атқаруға мүмкіндік беретінін, былайша айтқанда, өзінді сақтау үшін өзіңнен күштінің барлық қасиетін игеруің қажет екенін айтты. Екі мың жылдан бері жер жүзіне тарыдай шашылып кетсе де тілін, дінін ұмытпай келе жатқан еврей халқы туралы көптеген мысалдар келтірді.

Бұған да ширек ғасыр болып қалыпты. Кейін мызғымастай көрінген Кеңес одағы тараған кезде, ұлтымыз түлеп, тіліміз мемлекеттік мәртебе алғанда, Президентіміз ел ішіндегі бірлік, ұлтаралық татулықты бірінші кезекке қойғанда есіме әрдайым Евекеңмен болған сол кездесу оралып жүрді.

Тәуелсіздігіміздің 10 жылдығы биігінен енді екшеп қарасам, зерделі перзенттеріміздің ұлт бостандығы жөніндегі пайымдары бір қисынға саяды екен. Қараңыз: А.Байтұрсынов "Қазақ" газетін шығарып, елді қақтығыстардан сақтандырып, тек саяси күрес жолына үндесе, Ә.Бөкейханов бастаған Алаш қайраткерлері де қарулы күреске шақырмады, сол арқылы бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздің шекара аумағын сақтап қалуын мүмкін етті. Ал Президентіміз Н.Назарбаев тәуелсіздік кезінің өзінде аса салқынқандылық жасап, асығыстыққа ұрынбай, уақыттан ұтуға тырысты.

Тәуба, 10 жылда еңсе тіктеп үлгердік, тәуелсіздік тактикасын таңдауда ұлтымыздың перзенттерінің көзқарастары бір арнада тоғысуы кездейсоқ болмаса керек.